

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Представлено методичний підхід до оцінки економічної безпеки розвитку підприємства, що полягає в обґрунтуванні та оцінюванні за показниками-індексами об'єктів загроз, що складають концепти: «інтереси», «фінансово-економічна стійкість», «ефективна функціональність» «організаційна адаптивність», «стратегічна компетентність». Розраховані показники та їх порівняння створюють інформаційну базу для прийняття управлінських рішень щодо підвищення рівня економічної безпеки розвитку підприємства. Вони вказують на проблемні місця у системі управління, про вірогідність настання відповідних ризиків тощо.

Ключові слова: економічна безпека, розвиток, підприємство, оцінка, показники-індекси, методичний підхід.

D.V. COMARKOV

Kharkiv National University of Economics named after Semen Kuznets

METHODICAL APPROACH TO APPRAISAL OF ECONOMIC SECURITY OF DEVELOPMENT OF ENTERPRISE

In accordance with the methodical approach to appraisal economical security of the enterprise's development that includes concepts: «interests», «financial and economic stability», «effective reliability and performance», «organizational adaptability», «strategic competence». This indexes show informational basis for making decision regarding the enterprise's development. They point out problems of management system and also probability appearance of risks, etc.

Keywords: economic security, development, enterprise, appraisal, index, methodical approach.

Аналіз останніх досліджень (публікацій). Проблемам економічної безпеки підприємств присвячені роботи таких авторів, як Безбожний В.Л., Кизим М.О., Козаченко А. В. Ляшенко О. М., Пономарьов В.П., Отенко І. П., Філіпова С.В., Орлик О. В., Шемаєва Л.Г. та ін. В їх працях вирішуються теоретичні та методологічні проблеми управління економічною безпекою підприємств, представлені механізми захисту від загроз та їх негативних наслідків. Однак необхідно відмітити, що на сьогодні з позицій наявних теоретичних здобутків існує певна обмеженість щодо застосування

оцінювально-аналітичного апарату при прийнятті стратегічних рішень, суб'єктивізм при проведенні оціночних процедур, недостатня конкретизація та обґрунтованість параметрів економічної безпеки в аспекті розвитку підприємств. Це обумовило актуальність поточного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Методичний підхід до оцінки економічної безпеки розвитку представляє певну інформаційну базу для прийняття стратегічних управлінських рішень на підприємстві. Оцінювання економічної безпеки розвитку повинно враховувати причинно-наслідкові зв'язки між вузловими елементами - конструктами, що представляють ключовий концепт та відображують стан захисту та підтримки розвитку підприємства. Теоретичний аналіз концептуального базису в цьому напрямі виявив, що такими для промислових підприємств являються: «ефективність» діяльності, «фінансово-економічна стійкість» підприємства [1,2]; «інтереси» груп-учасників впливу на прийняття стратегічних рішень [3]; «стратегічна компетентність», яка проявляється через позицію підприємства на ринку [1,4]; «організаційна адаптивність», що забезпечується організаційними формами, засобами та заходами [1]. Формалізація кожного з конструктів через визначення показників-характеристик дає можливість провести оцінювання економічної безпеки розвитку підприємства та розробити комплекс організаційних заходів для її забезпечення.

Аналіз та оцінювання ефективності функціонування підприємства є необхідною умовою забезпечення сталості його розвитку [1]. Діяльність підприємства характеризується його основними функціями, якими виступають: пошук та придбання сировини необхідної якості та інших допоміжних ресурсів; переробка сировини та ресурсів у готову продукцію; збут готової продукції (пошук нових та потенційних ринків збуту в Україні та поза її меж). Однак, існує також ряд інших не менш важливих функцій, що відіграють в певному розумінні роль забезпечення для трьох зазначених вище. У сучасних наукових доробках спостерігається постійне розширення їх кількості та змісту від традиційних функцій (виробнича, маркетингова, фінансово-інвестиційна, інноваційна й т.ін.) до фундаментальних та специфічних таких як містоутворююча, соціальна, пізнавальна, освітянська, виховна, інституціональна, інформаційно-сигнальна, консолідуюча, антикризова. Виходячи із реалій сучасних машинобудівних підприємств України було сформовано сукупність показників, що відображають ефективність основних

функціональних сфер (табл. 1).

Таблиця 1

Показники оцінювання ефективності діяльності підприємства

№ п/п	Показник (індекси - I)	Формула розрахунку	Умовне позначення
1	Індекс інноваційного розвитку	$I^4_1 = C_{innovation} / C_{innovation0}$	$C_{innovation}$ – витрати на інновації минулого періоду, тис. грн.; $C_{innovation0}$ – витрати на інновації поточного періоду, тис. грн.;
2	Індекс оновлення продукції, що випускається	$I^4_2 = V_{newpr} / V$	V_{newpr} – об'єм реалізації нових продуктів, тис. грн.; V – сумарний об'єм реалізації, тис. грн.
3	Індекс скорочення тривалості проектних розробок	$I^4_3 = T_{td}^0 / T_{td}$	T_{kd} – тривалість проектних розробок у минулому періоді, місяців; T_{td}^0 – тривалість проектних розробок у поточному періоді, місяців
4	Індекс зростання власної інноваційної бази	$I^4_4 = IT_f / IT_{sum}$	IT_f – інноваційні технології, розроблені даним підприємством, од.; IT_{sum} – усі технології, що використовуються даним підприємством, од.
5	Індекс інвестиційного розвитку	$I^4_5 = C_{investments} / C_{investments0}$	$C_{investments}$ – інвестиції минулого періоду, тис. грн.; $C_{investments0}$ – інвестиції поточного періоду, тис. грн.;

Ознаками фінансово-економічної стійкості, що відображають раціональність управління активами та власним капіталом підприємства, його автономію та фінансово-економічну результативність є показники: коефіцієнти абсолютної, швидкої та поточної ліквідності, рентабельність власного капіталу, рентабельність активів та коефіцієнт автономії [1]

В прийнятті стратегічних рішень на підприємстві щодо його розвитку найважливіше значення має дотримання балансу інтересів груп учасників впливу, що проявляється через досягнення консенсусу та взаємовигідне співробітництво. Групи учасників організаційних взаємовідносин представляють: держава, конкуренти, клієнти та постачальники. Моделі поведінки такої організаційної взаємодії відображають інтереси груп-учасників впливу, формують різні варіанти стратегій [3] та можуть бути виражені у формі державного протекціонізму, об'єднання, приєднання, альянсу, ліги державних постачальників, політико-технологічних стратегій, політико-профспілкових стратегій тощо. Реалізуючи такого роду стратегії, підприємство може

страхувати себе від цілого ряду можливих ризиків, створюючи при цьому так звані «ніші безпеки», у яких воно буде захищено від конкуренції і які дозволять йому впевнено вступати у конкурентну боротьбу на незахищених ринках. З таких позицій показники для оцінювання взаємоузгодження інтересів підприємства з групами-учасниками впливу на прийняття стратегічних рішень представлено в табл..2.

Таблиця 2

Показники оцінювання взаємоузгодження інтересів підприємства з групами впливу на прийняття стратегічних рішень

№ п/п	Показник (індекси - I)	Формула розрахунку	Умовне позначення
1	Індекс обміну передовим досвідом між стратегічними партнерами(конкурентами)	$I^1_1 = Q_{partnership} / Q_{partnership0}$	$Q_{partnership}$ – кількість спільних конференцій, семінарів, виставок, ярмарків з партнерами у минулому періоді, од. $Q_{partnership0}$ – кількість спільних конференцій, семінарів, виставок, ярмарків з партнерами у поточному періоді, од.
2	Індекс активності у сфері співробітництвами з ВНЗ	$I^1_2 = Q_{education} / Q_{education0}$	$Q_{education}$ – кількість ВНЗ, що є партнерами у діяльності підприємства у минулому періоді, од. $Q_{education0}$ – кількість ВНЗ, що є партнерами у діяльності підприємства у поточному періоді, од.
3	Індекс державної підтримки	$I^1_3 = D_1 / D_0$	D_1 – кількість проектів із залученням державних коштів або протекції у минулому періоді, од.; D_0 – кількість проектів із залученням державних коштів або протекції у поточному періоді, од..
4	Індекс активності у сфері співробітництвами з партнерами (конкурентами)	$I^1_4 = Q_{competitor} / Q_{competitor0}$	$Q_{competitor}$ – кількість стратегічних партнерів (конкурентів), що є у підприємства у минулому періоді, од. $Q_{competitor0}$ – кількість стратегічних партнерів (конкурентів), що є у підприємства у поточному періоді, од.
5	Індекс активності (лояльності) в сфері співробітництва з клієнтами	$I^1_5 = Q_{partner} / Q_{partner0}$	$Q_{partner}$ – кількість лояльних клієнтів у минулому періоді, од. $Q_{partner0}$ – кількість лояльних клієнтів у поточному періоді, од.

Посилаючись на визначення адаптації як процесу пристосування до змін, будемо вважати стан організаційної структури адаптивним, якщо він дозволяє підприємству гнучко реагувати на зміни навколишнього середовища. Організаційна адаптивність відображає результати, що отримує підприємство завдяки процесам організаційного розвитку (диверсифікації, інтеграції та спеціалізації). За методом Р. Румельта [4] можна розрахувати граничні кількісні значення показників спеціалізації, централізації бізнес-успіху, взаємозв'язків, вертикальної інтеграції для класифікації підприємств: з єдиним напрямом діяльності; вертикально інтегроване; з домінуючим та примусовими побічними напрямками діяльності; з домінуючим та необ'єднаними побічними напрямками діяльності; з об'єднаними примусовими напрямками діяльності; з об'єднаними послідовними напрямками діяльності; з необ'єднаними напрямками діяльності [4, с.103]. Це положення виступає основою для формалізації конструкту «організаційна адаптивність» через показники, що наведені у табл. 3.

Таблиця 3

Показники оцінювання організаційної адаптивності підприємства

№ п/п	Показник (індекси - I)	Формула розрахунку	Умовне позначення
1	Індекс придбання організаційного досвіду	$I^3_1 = Q_{INT} / Q_{INT}^0$	Q_{INT} – кількість подій інтеграції/кооперації у минулому періоді, од.; Q_{INT}^0 – кількість подій інтеграції/кооперації у поточному періоді, од..
2	Індекс інтеграції	$I^3_2 = 1/P_{II}$	P_{II} – показник вертикальної інтеграції (за методикою Р. Румельта $\geq 0,7$) [4, с. 103]
3	Індекс розвитку диверсифікації виробництва	$I^3_3 = 1 - P_{CC}$	P_{CC} – показник централізації (за методикою Р. Румельта дорівнює 0,7) [4, с. 103]
4	Індекс спеціалізації	$I^3_4 = P_C$	P_C – показник спеціалізації (за методикою Р. Румельта $\geq 0,95$) [4, с. 103]
5	Індекс витрат на аутсорсинг	$I^3_5 = C_{outsourcing} / C_{admin}$	$C_{outsourcing}$ – витрати підприємства на аутсорсинг, тис. грн. C_{admin} – адміністративні витрати підприємства, тис. грн.

Оцінювання стратегічної компетентності підприємства передбачає, перш за все, аналіз управлінських здатностей, які відповідають рівню використання та володіння процедурними, декларативними та причинними знаннями [1,5]. Процедурні знання відповідають за якість діючих положень, інструкцій,

розпоряджень щодо організації процесів виробництва й управління; узгодженість поточних та перспективних планів; чіткість та ясність у визначенні завдань та функціональних обов'язків менеджерів. Декларативні знання визначаються змістовністю та детальністю бізнес-планів та тактик дій, регламентацією та дотриманням принципів корпоративного управління, актуальністю методичного забезпечення аналітичних розробок. Причинні знання формуються за результатами маркетингових досліджень, комунікаційних зв'язків з стратегічними партнерами, розроблення та впровадження інноваційних технологій, наукових досліджень.

Крім виділених видів управлінських знань, рівень стратегічної компетентності підприємства визначає вмотивованість управлінського персоналу на розвиток. Його ознаками виступають: формування бачення майбутньої діяльності, що розділяється більшістю; передача знань від одного працівника до іншого й навчання командою; стимулювання та вдосконалення майстерності; культура стратегічного мислення. Підприємство, спрямоване на постійне навчання, здатне вдосконалювати вміння й навички на індивідуальному й колективному рівні (думати разом і продуктивно взаємодіяти). Одночасно воно вдосконалює специфічні здатності до навчання, що включають здатності працівників розуміти взаємозалежність явищ у світі й розвивати системне мислення. В таких рамках навчання відбувається не тільки в традиційних формах семінарів, тренінгів, але й у процесі регулярної діяльності, коли люди діляться своїми знаннями, допомагають один одному для поліпшення своєї взаємодії.

Враховуючи останні тенденції орієнтації промислових підприємств України на європейські ринки, для оцінювання економічної безпеки їх розвитку необхідним є фокусування уваги на процеси стандартизації та уніфікації управлінських знань підприємств[6]. Процес стандартизації сьогодні носить обмежений характер і стосується переважно уніфікації і стандартизації управлінських документів. Державне регулювання стандартизації в Україні обмежується виданням національних стандартів управління якістю, що є ідентичним перекладом відповідних стандартів ISO 9000 і включають: ДСТУ ISO 9000:2009. Системи управління якістю. Основні положення та словник; ДСТУ ISO 9001:2009. Системи управління якістю. Вимоги; ДСТУ ISO 9004:2001. Системи управління якістю. Настанови щодо поліпшення діяльності. Основними причинами повільного розповсюдження визнаних у всьому світі

стандартів переважно є:

1. Повільні темпи зростання обсягів виробництва у галузі, а також неплатоспроможний попит на продукцію;
2. Відсутність та недостатність фінансування розробки та впровадження систем якості, а також проведення сертифікації у підприємств;
3. Слабка пропаганда переваг існуючих міжнародних стандартів.
4. Низька готовність переважної частини менеджменту до використання методів управління якістю.

Стосовно останнього пункту, то мова йде про необхідність створення систем менеджменту якості, яка повинна передбачати реальну оцінку стартових умов, певні етапи та послідовність робіт із якості на шляху перебудови всієї корпоративної культури на принципах менеджменту якості. Серед двадцяти досліджуваних машинобудівних підприємств Харківського регіону сім можна віднести до таких, у яких впроваджено та ефективно діє система управління якістю (наявність відповідних сертифікатів, а також аудиторських висновків): ДП «Завод Електроважмаш» (висока вимогливість до дотримання технологій з кожної операції, проведення повномасштабних випробувань готової продукції); ПАТ «Турбоатом» (створення умов для ефективної роботи співробітників, їх навчання, стимулювання ініціативи та професійного зростання); ПАТ «ХАРП» (задоволення потреб усіх споживачів щодо якості та строків постачання, повний комплекс перевірки якості продукції включає оцінку за 50 параметрами); ПАТ «Харківський електротехнічний завод «Укрелектромаш» (система управління якістю розповсюджується на готову продукцію, проміжні операції із дотримання геометрії виробів та електричних параметрів, вхідний контроль усіх матеріалів); ПАТ «Харківський верстатобудівний завод» (створення власної сервісної мережі підприємства з метою підвищення ефективності використання верстатів підприємства замовниками); ПАТ «Автрамат» (спрямування на задоволення потреб найбільш вибагливого замовника, впорядкування основних процесів на підприємстві, встановлення показників для регулярного оцінювання результатів діяльності персоналу та процесів; запровадження міжнародного стандарту ISO/TS 16949:2002 «Система якості для підприємств постачальників автомобільної промисловості»); ПАТ «Світло шахтаря» (наявність золотої винагороди Національного бізнес-рейтингу серед підприємств України за показниками фінансово-господарської діяльності). Таким чином, до показників стратегічної компетентності

підприємства віднесено показники-індекси: навчання управлінського персоналу; стандартизації управління; рівень процедурних, декларативних та причинних управлінських знань (табл. 4).

Таблиця 4

Показники оцінювання стратегічної компетентності підприємства

№ п/п	Показник (індекси - I)	Формула розрахунку	Умовне позначення
1	Індекс навчання управлінського персоналу	$I^5_1 = C_{teach} / Q_m$	C_{teach} – витрати підприємства на навчання та підвищення кваліфікації управлінського персоналу, тис. грн Q_m – чисельність менеджменту вищого та середнього рівня управління, осіб.
2	Індекс стандартизації управління	$I^5_2 = Q_{standart} / Q_{bp}$	$Q_{standart}$ – кількість стандартів управління, що використовуються у різних бізнес-процесах підприємства, од.; Q_{bp} – кількість бізнес-процесів, що складають основу конкурентних переваг підприємства, од.
3	Індекс рівня процедурних знань	$I^5_3 = P / Q_{doc}$	P – кількість діючих положень, інструкцій щодо якості організації виробничих та управлінських процесів, од.; Q_{doc} – загальна кількість видів внутрішніх документів, од.
4	Індекс рівня декларативних знань	$I^5_4 = Q_{nm} / Q_{doc}$	Q_{nm} – кількість документів методичного характеру, що стосуються різних аспектів управління знаннями, од. Q_{doc} – загальна кількість видів внутрішніх документів, од.
5	Індекс рівня причинних знань	$I^5_5 = C_{science} / Q_{bp}$	$C_{science}$ – витрати підприємства на науково-дослідну діяльність тис. грн.; Q_{bp} – кількість бізнес-процесів, що складають основу конкурентних переваг підприємства, од.

Дані для проведення розрахунків отримують шляхом спостереження та опитування експертів, вищого та середнього менеджменту, співробітників відділу кадрів та служб управління персоналом, а також аналізу інформації, що наведена у річній фінансовій звітності.

Висновки. Розраховані показники та їх порівняння створюють інформаційну баз для прийняття управлінських рішень щодо підвищення рівня економічної безпеки розвитку підприємства. Вони вказують на проблемні місця

у системі управління, про вірогідність настання відповідних ризиків тощо. Така оцінка повинна стати регулярною в системі моніторингу економічної безпеки розвитку, а також логічною складовою інструментарію управління нею.

Література

1. Отенко І. П. Стратегічні пріоритети підприємства. Монографія / І.П. Отенко. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. – 180 с.
2. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : монография / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. - К. : Либра, 2003. - 280 с.
3. Ляшенко О.М. Забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства як функція сучасного менеджменту / О.М. Ляшенко, В.Л. Безбожний // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія «Економіка» : зб. наук. праць. – Донецьк : ДонНТУ, 2008. – Вип. 33-1. – С. 66–72.
4. Наливайко А. П. Теорія стратегії підприємства. Сучасний стан та напрямки розвитку: Монографія / А. П. Наливайко. – К.: КНЕУ, 2001. – 228 с.
5. Шемаєва Л. Г. Когнитивная технология анализа и моделирования стратегического развития предприятия / Л. Г. Шемаева // Научные труды ДонНТУ. – 2005. – № 91. – С. 134–143.
6. Кизим М. О. Можливості та загрози від членства України в СОТ для машинобудування в умовах співпраці з країнами ЄС і Митного союзу ЄврАзЕС / М. О. Кизим, А. Д. Олійник, І. Ю. Матюшенко, В. Є. Хаустова, Ш. А. О. Омаров, Ю. М. Моїсеєнко, І. Ю. Бунтов // Бізнес Інформ. – 2014. – № 2. – С. 59–70.

References

1. Otenko I.P. Strategic priorities of the enterprise. Monograph / I.P. Otenko. - Kh.: VD "INZHEK", 2008. – 180 p.
2. Kozachenko A. V. Economic security of the enterprise: the essence and mechanism of support: a monograph / AV Kozachenko, VP Ponomarev, A. N. Lyashenko. - K.: Libra, 2003. – 280 p.
3. Lyashenko O.M. Ensuring the socioeconomic security of the enterprise as a function of modern management / O.M. Lyashenko, VL The Wicked // Scientific Papers of the Donetsk National Technical University. Series "Economics": Sb. sciences works. - Donetsk: DonNTU, 2008. - Vip. 33-1. - P. 66-72.

4. Nalivayko A.P. The theory of enterprise strategy. Current status and directions of development: Monograph / A. P. Nalyvayko. - K.: KNEU, 2001. – 228 p.

5. Shemaeva L.G. Cognitive technology of analysis and modeling of strategic development of the enterprise / L.G.Shemayeva // Scientific works of DonNTU. - 2005. - No. 91. - P. 134-143.

6. Kizim M.O. Opportunities and threats from Ukraine's membership in the WTO for machine building in conditions of cooperation with EU countries and the Customs Union of EurAsEC / M.O. Kizim, A.D. Oliynyk, I.Yu. Matyushenko, V.Ye.Haustava, Sh. A. O. Omarov, Yu. M. Moiseenko, I. Yu. Buntov // Business Inform. - 2014 -No. 2. - P. 59-70.